

باسك له شاری هه به جیه جوتیار کما نگر

تَشْكُكْ ئه خینه سهر فهرمان هوائیه تی ناوچهی هه به جیه

یه کهم فهرمان هوائیه تی ناوچه که دهگه تهوه ب (به کر بهگ سیمان بهگی بابان) که به به کره سوور ناوبانگی ده رکردوه و یه کک بووه له بهگه به ناوبانگه کانی بابان و له دواى سیمان بهگی باوکی له ساى (1602) ز ژیاوه و پایتهختی فهرمان واییه کهشی له به کراواى هه له به دا بووه ورده ورنه سورى ناوچه کهى فراوان کردووه و تاوه کو دواجار له سیروانهوه تا زى کى گرتوه تهوه . پاشان له ناوچه که دا کوکى خى به جهشتووه و له خورما دا فرماندارى کردووه ، خى گه اوه تهوه ب ناوچهی قه اچالان و پاشانیش چووه ته ناوچهی به کره ج و ئه ناوچه یهشی ههر به ناوى خیهوه ئاوه دان کردووه تهوه .

ده یین به کر بهگ چاوى بیه ته که رکوک و ویستوو یه تی به نه نیته وه ژر ده سه لاتی خى ، به وه یه وه له گه عوسمانیه کاندای کچووه و له ساى (1609) ز دا کوژراوه . جا له وه دوا ب ماوه ی (5) پنج ساله ک خاکی به به که وتوو ته ژر ده سه لاتی

عوسمانیه کان، دواتر (خانه پاشا) ى برازای به کر بهگ له ده ستی سه ندونه ته وه و ه ناویه تییه وه ژر ده سه لاتی خماى . ئیتر له وه به دوا ناوچه که دواى گواستنه وه ی بابانیه کان ب سلما نی دروستکردنی شار له و جی ئیستا کچی جافه کان ب ناوچه یه له ده سه لاتی جافه کاندای بووه له ساى (1700) ز هزه کانی جاف دروستکه رو بنیاتنه ری هه به جهن .

ورده ورده ئه شو نه ی هه به جیه به هی ناودارى شو نه که یه وه که ئه وان ت به سهر دهشتی (شاره زوور) دا ، زیاتر ئاوه دان بوته وه و ته نها (خه کانی جاف) ی تدا بووه که زیاتر له (12) هزار خزان ئه بن ، ناوه ندی ئاوه دانی شاره زوور بووه ، پاشان خه کی تر ها توون و پا بیان داوه به هزه کانی جافه وه زیاتر ئاوه دان ب ته وه جافه کان به شو بن رگا چاریک ئه گه ان واز له کچه رایه تی به نه نیشته جه بن له هه موو رویه کیشه وه گزه ران له هه به جیه دا گونجاو بوو ، بیه ب یاریان دا ده ست به دروستکردنی شاری هه به جیه بکه ن ، ژماره کی زر سهرچاوه مژوو نوس له وه دا یه کده گر نه وه که به هزاران سا پش

زایین بوونی ژیان و قه‌مه‌هوی بچوک و گه‌وره ، کورد و ب‌گانه ، له‌م نا‌اوچه‌یه‌دا هه‌ب‌بوون ، وه‌ک (ئاشووریه‌ک‌نان ، ب‌یش‌داییه‌کان ، میدییه‌کان ، هه‌خامه‌یه‌کان ،

ئه‌سکه‌نده‌ر) له‌ سه‌ده‌ی چواری پ‌ش زایین وه‌ ئه‌شکانی ، ساسانیه‌کان ، هاتنی ئیسلام (21ك ، ، 643ز) روادیه‌کان و سلجوقیه‌کان ئه‌تাবে‌که‌کان ، ئه‌ییوبی ، مه‌غ‌لی ، جه‌لائیدی مه‌ه‌سپی ، ته‌یموری له‌نگ (1400ز) ئه‌رده‌ن‌ان ، سه‌فه‌وییه‌کان ، بابانه‌کان ، عوسمانیه‌کان ، ئینگلیز ، ش‌خ محمودی نه‌مر حکومه‌تی ع‌راق و حکومه‌تی کوردی (حکومه‌تی هه‌رمی کوردستان)

ک‌چی جوله‌که‌::

ب‌ ع‌راق و ئ‌ران و کوردستان وه‌ له‌ ناوچه‌ی شاره‌زوور و هه‌ه‌ب‌جه‌ چه‌ندین خ‌زانی جوله‌که‌ هوی ت‌ده‌که‌ن و ن‌شته‌ج‌ ده‌بن و له‌ پا‌خ‌ه‌ه‌کانی جاف دا په‌نا ئه‌در‌ن کاروباری بازرگانی ئه‌که‌ن له‌و سنوره‌دا ، به‌مه‌ش ئه‌ب‌ت به‌ ناوه‌ندی بازرگانی و ئا‌وگ‌ له‌و سنوره‌دا : هه‌ه‌ب‌جه‌ بازار‌کی گه‌رمی هه‌بووه‌ شار‌چکه‌یه‌کی کوردنیشنی قه‌ره‌بالغ بووه‌ ژماره‌ی دانیشتوانی (60) هه‌زار که‌س زیاتر بووه‌ ، ناوچه‌کانی هاوسنووری هه‌ریه‌ک له‌ و‌اتانی ئ‌ران و تورکیا هاوش‌هوی ناوچه‌ی هه‌ه‌ب‌جه‌ن ، یش‌سپیان و پیاوه‌ د‌رینه‌کانی شار هه‌ند‌کیان ده‌ن‌ن یه‌که‌م خانوو له‌ هه‌ه‌ب‌جه‌دا به‌گه‌کانی (شیوه‌کا‌) دروستیان کردوه‌ و پاشان نه‌وه‌کان‌ان له‌ و‌دا نیشته‌ج‌ ده‌بن .

که‌ ئه‌مانه‌ش (حمه‌ چاوه‌ش) و هه‌ر س‌ کو‌ه‌که‌ی (پیروت و س‌یمان و عه‌بدوا‌) ئه‌مانیش له‌گه‌ خ‌یاندا بنه‌ما‌یه‌کی تر د‌نن ، که‌ ئه‌مانه‌بوون ، (حمه‌ پیروت) موختاری تورک بووه‌ ، (ئه‌حمه‌د پ‌رت) و (س‌یمان) یش‌ئهم مندا‌ان‌ه‌ی هه‌بوون حاجی محمه‌د و قادر و حاجی فه‌ره‌ج و ئه‌مین و عه‌بدو‌ا‌) ش‌ئهم مندا‌ان‌ه‌ی هه‌بوو (عوره‌حمان) و (ئه‌حمه‌د و محمود و ئه‌مین و حمه‌ ص‌ح‌) به‌ پ‌ ئهم ب‌ چوونه‌ یه‌که‌م بنه‌ما‌ه‌ هه‌ه‌ب‌جه‌ی دروستکردب‌ ئهم منا‌ان‌ه‌ بوون که‌ ئیستا له‌ ناو خه‌کی شار به‌ (13) سیانزه‌ ما‌ه‌که‌ ناسراون

هونه‌ری بیناسازی و قیسه‌ری له‌ هه‌ه‌ب‌جه‌ هه‌ه‌ب‌جه‌ ، هه‌ر له‌ د‌ر زه‌مانه‌وه‌ ش‌وازی شارستانی پ‌وه‌ دیار بووه‌ ، ما‌ی وه‌سمان پاشای .

جاف نمونه‌ی به‌رچاوی هونه‌ری بیناسازی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی کوردستان بووه‌ له‌و سه‌رده‌مه‌ هه‌ه‌ب‌جه‌ دوو قه‌یسه‌ری ت‌دا‌بووه‌ ، قه‌یسه‌ری پاشا و قه‌یسه‌ری حامید به‌گ که‌له‌ سا‌ی (1934ز) دروستکراوه‌ که‌ بیناسازییه‌کی جوان ده‌یان دوکانی ت‌دا‌بووه‌ ب‌ ج‌ره‌ها کاسپی وه‌کو بازرگانی

، خه یاتی ، به زازی ، شتی ورده فووشی ئه دوو قه یسه رییه مه گهر له شاره کانه کانی ئه ران هه بووبی بینا و سهرا و پهلوسی هه به به له ساپی (1930) دروستکراوه به ام پیش ئه وهش (سهراکونی) عوسمانییه کان هه بووه و پپی ده گوترا (سهراکونه که) ... ده که و ته پشت مزگه وتی جامعیه و به سهرا کانی عاشقاندا ده وانن :: ئه و کاته هه به به (500) ما ده بوو ، ئوتللاک و گهراجکی ئوتومبیلی ته دابووه ، له ساپی (1940) ئامری کاره بایی هه به به رووناکی به شار ده به خشت شوینی ئو ئامره له بهردهم باخی گهشتیدا بوو ، له مزگه وتی جامعیه خه زنه یه کی ئاویان دروستکرد ناویان نا (خوشر گهله) وه کو فواره ئاوی به دهوری خیدا هه ده دا . پاشان به هه و پکی زپر پرژهی هه سمی ئاوی هه به به له ساپی (1929) ته و او بوو و له ساپی (1924) ته له گراف دامه زراوه

له ناو شاری هه به به ته نها یه ئه ت مبیله هه بوه پپیان وتوو (له ریه که ی عهزه) ئه م له رییه به دوو ئه م سهرو ئه و سهری ئه کرد له هه به به وه ب سللمانی له (1950) له سهرا ناوی هه به به بیروانی جیاجیا هه ئه ئه کابرایه که له شوینه دا له که نه وه بچوه (هه) یه کی گرتوه به و شهویه ناوی له نهراوه (هه) به چه (پاشان بوه به هه به به هه ندکی تر ده ئه ن ، ئه و شوینه زپر.

دگیر بووه به هی باغ و بستان و ئاوشیناییه وه پپیان وتوو (عجب جا) له زمانی فارسیه وه وه رگه راوه پاشان گه ئاوه به (هه به به) واته جیه کی سه رسو ه نه ره هه ندکی تر ده ئه ن . ئه و ناوچه یه باغ و بستانی هه بووه ، دره ختی (هه وژهی) زپر بووه ، به هی گه ئه انکاری له زمانی کوردیدا بووه به (هه به به) یوایه ته کی تر ته ئه ت . له ساپه کانی (1600 تا 1615) هه ئه خانی ئه رده ئان هه به به ئاوه دانکر ته وه هه ره به ناوی خیه وه ناوی ناوه (هه) چه (پاشان بووه به (هه به به) هه ندکی تر ئه ئه ن . کاتلاک خه کی ناوچه ی کرمانشان له گه ی بازرگانیه وه ئه شتون به ره و (حه به ی) سوریا بینویانه که و ئاوه و ئه و ناوچه یه له هی ناوچه ی هه به به ته چته ، ناویان له ناوه (حه به به) واته حه به بی پچوک .

شوینی جوگرافی هه به به

شاری هه به به . ده که و ته باکوری ئه ره ماتی عراق . له سهرا هه پی درپی (46) پله ی ئه ره مات و نه وان دوو بازنه ی پانی (35_36) باکور و ده که و ته دووری (76) کم له باشووری ئه ره ماتی شاری سللمانی . (736) م له ئاستی ده ریاهه به رزه و رووبه ری خاکه که ی (1523) کم . ئاوه

و هه‌وای مامناوه‌ندییه . ته‌نیا له‌وه‌زی زستاندا ساردە و له‌وه‌زی هاویندا گه‌رمه ، به‌ش‌وه‌یه‌کی گشتی له‌وه‌زی به‌هار و پایز که‌ش و هه‌وای خ‌شه و له‌باری هه‌یه و ناوچه‌یه‌کی باراناوییه له‌سا‌دا (750) ملم بارانی له‌ده‌بار‌ت سه‌بار‌ت به‌لایه‌نی ت‌ب‌گرافیش ده‌که‌ویته به‌شی باشووری ژ‌ه‌اتی ده‌شتی شاره‌زوور.

ههـ بـه به چه ند چياك دهووره دراوه وهك چيا سهركه شه كا ني (سورـن
،شرام ، هـنگين ، نهوهر،شنروـ، باـانـبـ ،شاخي نـرگـزه جاـ، شاخي
ههورامان ،) چوار دهوري به باغ تهـنراوه ، دوو شه قامي است و چهـپ
شاره كه داده نـتـ.

بهرهم ۛ نانی کشتوکا ۛ

بهرهم هـ نانی کشتوکال و باخ و بستاندا ، گهنم و ج و چه تو
کیان چاندووه و داره هه ٚوژه و قیسی و ق ٚخ و س ٚو و هه نار و تویان
ٚواندوه بهم کاره شو ٚنه که یان ته و او بوژاندوه ته وه ،

هاویننه‌هه‌واره‌کا نی هه‌هه‌بچه

هاوینه هه‌واری ئه‌حمه‌د ئاوا ، سه‌رچاوه‌ی زه‌م ، گو‌مان، کانی ش‌خ
 بام‌ک ، ته‌وی‌ه و ئاو‌سه‌ر ، بیاره ، سه‌رکه‌ن ، باوه‌ک‌چه‌ک، گوندی
 هاوار ، کانی و باخی وه‌زگ‌.

ژیا نی خه کی ناوشاری هه به

دانیشتوانی هه‌به‌جە زیاتر به کاروباری دوکانداری ، بازرگانی ، کشتوکا، کارمەندی حکومەت و ئاژە‌داری و ئیشوکاری سەرپچی و ها توچی مەرز و سنورەکانی ئێران . اوە ماسی به‌سەر ئەبەن .

ئایینی هه‌به‌جە

ئایینی ئیسلام و کاکه‌یی و که له ئیستادا سه‌رجهم ژماره‌ی دانیشتوانه‌که‌ی پێکه‌ی ناوه‌ به‌ام جوله‌که‌کان به‌ فرمانی سا‌ج‌ جه‌بر له‌ سا‌ی (1948) ز جوله‌که‌کان ه‌گه‌زنامه‌یان ل ده‌سه‌نرێته‌وه‌ و ئه‌مانیش به‌ره‌و ئیسرائیل ک‌چ ده‌که‌ن ، تا سا‌ی (1958) ک‌چ‌سا‌که‌یان چ‌چ‌ ئه‌به‌ت ده‌ک‌رێته‌ مزگه‌وت.

له ۱۱ ووی ۱۱ شنبیری

قوتابخانه‌ی و ته‌کیه و حویره و خانه‌قاو تـځـا بووه ، ته‌کیه و خانه‌قا
:مزگوتی ته‌کیه یه‌که‌م مزگوت له‌هـځـه بجه دروستکراوه ، به‌ځـام له
سهره‌تادا زیاتر ده‌ووری ته‌کیه‌ی بینویه واتا اهلی (ته‌سه‌وف) کاریان
تـځـا ده‌کرد و ته‌ه‌لیله و مه‌راسیمی ده‌روځـا شایه‌تی ځـا نیان تـځـا
به‌ځـاوه ده‌برد .

حوجره :

پیش نهوهی هه بهجه ، قوتابخانهی تادا بکرتهوه . تهنها هه یهکی فربوونی خوځندهواری حوجرو تهکیه و مزگهوتهکان بووه ، هه تا ئیستاش دهووری ئهم دهزگیانه له فربوونی زانسته شهریهکاندا ئاشکراو دیاره ، کاتی خێی نهوهی دهچووه حوجره نهک ههر خوځندهواری بهکو فبری زانستی شهرعیش دهبوو .

قوتابخانه :

سه بارهت به دامهزراندنی قوتابخانه دهگههتهوه بـ ساـی (1919) یه کهم قوتابخانهی کوځان دامهزراوه . کهمهـی له خهـکی شار (کهمهـی ئیمانهی مهکتهبی هه بهجه) دروستدهکن که (ئهحمده موختار جاف) یه که بووه له ئەندامانی و له کهناری شارهوه پارچه زهوی یهکی خێی بـ ئهم مه بهسته پشکهش کردووه دوا یی قوتابخانه که ناوی دهکریت به (سیروان) .

یه کهم قوتابخانهی کچانیش له ساـی (1922) ز دروستکراوه مامـستا و بهـوه بهره کهی (ماموستا نه عیمه) بووه ، یه کهم ناوه ندیش له ساـی (1945) ز کرایه وه پاشان قوتابخانهی تکهـاو کرایه وه به ناوی (موخته هت) له ساـی (1951) کچانیش بهـهـیه کی کهم تیایدا ده یان خوځند .

کیمیایارانی هه بهجه

جینـسایدی نه ورزی ساـی (16/3/1988) له هه بهجه که مه زه نه ده کرـت (4000 بـ 7000) ژن ، مندا و پیاوی کورد له لایهن ژمی ئه وسای عیراقه وه به کهمهـ کوژران ، ئهم شاـوه بـ بهزه ییانه ترین هـرشـی کیمیایوی بوو بـ سه ر خهـکی مه ده نی له مـژووی تازه ی جیهاندا .

هه بهجه ئهمـر هاتای هـر شـیما و ناکازاکیه ، ئهم توـژینه وه یه بـ و نه یه به و و چـنییه تی گواستنه وه ی تراوما بـ گـشه یه کی (PTSD) (مانایه ی که باس له دیارده ی تری دنیا دهکات ، توـژینه وه که کهمه که بـ ئه و گـه پانه تازه یه له تراوماتـلـلـزیادا .

لـکهـینه وه که شیکردنه وه یه کی چه ندایه تییه له سه ر به ربـاوی له ههردوو شاری .

هه بهجه و سلـمانیدا .

110 کهس به شداریی ئهم توـژینه وه یان کردووه ئهم ئامرازه ی بـ ئه ندازه گیری به کارها تووه ، پرسیاری کردووه ، پرسیاری Impact of Event Scale ناوی 2 - له شاری PTSD سه ره کی ئهم توـژینه وه یه لـکهـینه وه یه له باره ی به ربـاوی هه بهجه ، به بهراورد کردن له گهـ شاری سلـمانی که بهر شاـاوی کیمیایاران نه که وتوووه .

هه‌به‌بجه بوون به قهزاو به پار‌زگا

له سا‌ی (1889) ز له سه‌رده‌می عوسمانیدا کراوه‌ته قهزا وه عوسمان پاشای جاف بووه‌ته یه‌که‌م قایمقامی هه‌به‌بجه، له شاره‌که‌دا چه‌ندین که‌س فه‌رمان‌ه‌واییان کردووه . دیارترینیان (خاتوو عاديله‌خانم) که هاوسه‌ری عوسمان پاشای جاف ، و دایکی

ئه‌حمه‌د موختار جاف) و (تاهیربه‌گی جاف) بووه که له دوای مردنی هاوسه‌ره‌که‌ی ده‌سه‌ه‌اته‌کانی ئه‌وی وه‌رگرتووه عاديله‌خانم له ناوچه‌که‌دا ژن‌کی ناودار بووه و خزمه‌تی ز‌ری کردووه له ئاوه‌دان‌کردنه‌وه و پ‌شخستنی شاره‌که‌دا : له (5/2/2015) یاسای دامه‌زراندنی پار‌زگای هه‌به‌بجه و ئه‌نجومه‌نی پار‌زگا که ده‌رچوه له (13/3/2014) له‌لایهن سه‌ر‌کی ئه‌نجومه‌نی وه‌زیرانی حکومه‌تی هه‌ر‌می کوردستان (ن‌چیروان بارزانی) ب‌یاری به پار‌زگابوونی هه‌به‌بجه ئیمزاکرا وه ب‌یاری ده‌ست به‌کاربوون (1/6/2016) ز پار‌زگار و هه‌ردوو ج‌گه‌ه‌ی ده‌ستبه‌کاربوون به‌لام تا ئیستا نه‌توانراوه ئه‌نجومه‌نه‌که پ‌کبه‌ه‌ر‌ت :

(عه‌بدوا‌ نه‌ور‌ی) بووه‌ته یه‌که‌م پار‌زگاری هه‌به‌بجه

نوسینی :: جوتیار کمانگر